

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

КУМАНСЬКА ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 821.161.2-93.09:7.04]:502.211(043.5)

**ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ З. МЕНЗАТЮК,
О. ІЛЬЧЕНКА, І. АНДРУСЯКА)**

10.01.01 – українська література

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
ЯБЛОНСЬКА ОЛЬГА ВАСИЛІВНА,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
доцент кафедри української літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
КАЧАК ТЕТЯНА БОГДАНІВНА,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
професор кафедри фахових методик
і технологій початкової освіти;

кандидат філологічних наук
ЛАПІЙ МАРІЯ МИХАЙЛІВНА,
ДУ «Інститут Івана Франка НАН України»,
старший науковий співробітник відділу
літературного процесу та компаративістики.

Захист відбудеться 10 травня 2021 р. об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Із дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://tnpu.edu.ua/> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 9 квітня 2021 р.

В. о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради

Л. П. Вашків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасному літературному процесі література для дітей та юнацтва розмаїта проблематикою, жанрами і стилями. Такі тенденції окреслилися ще в 1990-х роках, коли, з одного боку, в українську літературу поверталися імена й твори репресованих та діаспорних письменників, а з другого – відбувалося оновлення письменства через деідеологізацію, реабілітацію заборонених історичних тем, розвиток християнсько-релігійних мотивів, науково-популярну белетристику, міфологічні елементи, вдосконалення психологізму як якісної ознаки реалістичної прози та ін. На початку XXI ст., за Т. Качак, формується погляд на дитяче читання не тільки як засіб навчання та виховання, а й як на джерело розваги, «емоційного розвантаження дитини». Окрім перелічених ознак, відбувається «синтез і дифузія жанрових форм у межах одного тексту», переосмислення літературної традиції, «розширення функціональності творів, актуалізація їхнього комунікаційного процесу (автор – текст – читач), генерування нового (розважального) емоційного досвіду» (Т. Качак). Окремий розділ у посібнику Р. Харчук «Сучасна українська проза: постмодерний період» присвячений аналізу підлітково-дитячих творів С. Жадана, І. Карпи, Л. Дереша, С. Поваляєвої, Т. Малярчук в аспекті альтернативного способу самовираження молодих письменників. Серед нових тенденцій – і те, що ліричні та драматичні жанри адресовані переважно дітям молодшого шкільного віку; розвивається казкотерапія, художньо-біографічна проза, жанрові різновиди фантастичної літератури, простежується урізноманітнення сюжетів детективної прози та ін. Осмислюється нова соціально-психологічна проблема взаємозв'язку дитячої самотності та трудової міграції. В. Кизилова зауважує націєтворчу функцію пригодницького компонента в літературі на історичну тему (трилогія В. Рутківського «Джури козака Швайки», «Джури-характерники», «Джури та підводний човен», повість З. Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», повість А. Бачинського «Неймовірні пригоди Остапа й Даринки» та ін.). За спостереженням О. Гриневич, у літературі для дітей та юнацтва актуалізуються теми з сучасної історії України (казкова повість «Хутір» О. Захарченко, антиутопічна історія Дзвінки Матіяш «День Сніговика», книжка-картинка «Війна, що змінила Рондо» творчої майстерні «Аграфка»).

Література для дітей та юнацтва в сучасному літературознавстві презентована ґрунтовними дослідженнями У. Баран (Гнідець), М. Варданян, Т. Качак, В. Кизилової, О. Папуші, О. Перетятої, Г. Сабат, М. Славової, О. Січкара та ін. Дослідження теоретичних аспектів розвитку літератури для дітей (М. Славова), компаративістичні студії (М. Варданян), вивчення особливостей наратології (Л. Мацевко-Бекерська), гендерні дослідження (О. Башкирова) доводять, що студіювання літератури для дітей та юнацтва охоплює різнопланові напрями методології й доводять самодостатність літератури для дітей та юнацтва. Соціокультурний контекст дитячої книги проаналізовано в монографії Е. Огар.

Дослідниця М. Славова в 1990-х роках виокремила такі основні підходи до аналізу літератури для дітей: педагогічний, психологічний, аналіз у контексті рецептивної естетики та культурології. На думку О. Папуші, вивчення літератури для дітей та сприйняття тексту переважно реалізується такими напрямками: «1) дослідження виникнення, народження творів дитячої літератури (інтенційна фаза); 2) вивчення процесу оформлення текстів (вербалізація, візуалізація і т. п.), тобто феноменального світу дитячих книг і періодики (об'єктна фаза); 3) диференціація книг на етапі сприйняття їх дорослими і дітьми (перцептивна фаза)». Т. Качак простежує три інтерпретаційні стратегії, запропоновані українськими літературознавцями: дидактичну, притаманну ХХ ст., літературознавчу, де методи текстуального аналізу доповнюють «задекларовані критичні підходи», та мультидисциплінарну інтерпретаційну стратегію, реалізовану за допомогою міждисциплінарних досліджень.

Проблему сучасного етапу вивчення літератури для дітей, коли акценти поступово зміщуються «від периферійного до центрального» виділяє Б. Салюк: українське літературознавство, визнаючи необхідність «цілісного студіювання дитячої літератури», «неохоче відходить від традицій вивчення творів для дітей в рамках історії літератури, обережно використовуючи досвід зарубіжного літературознавства».

Дослідження літератури для дітей та юнацтва – завжди на перетині різних наукових галузей, адже, окрім аспектів, пов'язаних із проблемно-тематичними чинниками, які актуалізують взаємозв'язки переважно з гуманітарними чи суспільними дисциплінами, важливим є вивчення психолого-вікових особливостей читачів, специфіки їхньої рецепції. Інтердисциплінарні студії дають можливість осягнути ціле з різних кутів зору за допомогою методики інших сфер науки. Виклики сучасного світу доводять доцільність залучення інструментарію так званої «зеленої критики» – екокритики. З огляду, що інтенції літератури для дітей та юнацтва мають значний потенціал, виокремлені й зацентровані за допомогою екокритики проблеми можуть бути вирішені зростаючим поколінням читачів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки в межах наукової теми «Українська література: традиції і сучасність». Тему роботи затверджено вченою радою Волинського державного університету імені Лесі Українки (протокол № 5 від 28 листопада 2002 року).

Мета дослідження – на матеріалі прози З. Мензатюк, О. Ільченка, І. Андрусяка дослідити специфіку реалізації екологічних аспектів сучасної літератури для дітей з урахуванням проблемно-тематичних і жанрових особливостей творів.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки завдань:

– розглянути екокритику в системі інтердисциплінарних досліджень;

- простежити зміну ідейно-тематичного ракурсу від теми природи до екологічних аспектів у літературі для дітей;
- дослідити особливості художньої реалізації екологічних аспектів у прозі З. Мензатюк, зокрема в жанрах літературної казки та есе;
- проаналізувати в аспекті «зелених студій» прозу О. Ільченка, зокрема книги серії «Історії в малюнках для найменших»;
- визначити специфіку проблемно-тематичної реалізації екологічних аспектів у прозі І. Андрусяка (на матеріалі віршоповістей «Зайчикова книжечка», повісті-казки «Третій сніг» та «Морськосвинського детективу»).

Об'єкт дослідження – різножанрові твори сучасної прози для дітей З. Мензатюк, О. Ільченка, І. Андрусяка, котрі презентують літературне покоління, сформоване в 1990-х, що продовжило свій розвиток на початку нового століття, коли в українському літературознавстві поширилися ідеї екокрітики. Творча лабораторія З. Мензатюк, О. Ільченка та І. Андрусяка як вихідців із різних регіонів України засвідчує інший геосоціальний досвід і художню реалізацію.

Предмет дослідження – особливості художньої реалізації екологічних аспектів у прозі З. Мензатюк, О. Ільченка, І. Андрусяка.

Теоретико-методологічною основою роботи стали праці українських істориків та теоретиків літератури У. Баран (Гнідець), М. Варданян, Б. Гошовського, Б. Грінченка, С. Іванюка, Т. Качак, В. Кизилової, Л. Кіліченко, Ю. Коваліва, О. Кульчицького, О. Куцої, П. Одарченка, О. Папуші, О. Перетятої, Г. Сабат, М. Славової, О. Січкара, Н. Тихолоз, М. Ткачука, Р. Харчук, П. Хропка, С. Філоненко, І. Франка, В. Янева та ін. У дисертації використано роботи В. Будного, М. Ільницького, Д. Наливайка, Н. Шляхової та ін., присвячені інтердисциплінарним підходам у літературознавстві, а також студії з екокрітики учених К. Кокінос (C. Cocinos), Ч. Глотфелті (Ch. Glotfelty), Б. Лоуренс (B. Lawrence), Д. Гладвін (D. Gladwin), С. Шінде (S. P. Shinde) та ін. Дослідженню художніх текстів у взаємозв'язках з усною народною творчістю і міфологією сприяють студії В. Давидюка, І. Зварича, М. Костомарова, К. Леві-Стросса, Є. Мелетинського, І. Нечуя-Левицького, Н. Фрая та ін. Уявлення про цілісність літературного процесу забезпечують інтертекстуальні праці Л. Біловус, М. Гловінського, Ю. Крістевої, В. Просалової, М. Шаповал та ін.

Методи дослідження. Мета та завдання роботи обумовили застосування таких методів: культурно-історичного (для дослідження історичного, культурного, літературного контекстів творчості українських письменників), екокрітики (для аналізу екологічних аспектів художньої літератури), інтердисциплінарних студій (для комплексного бачення наукової проблеми), естетичний (осягнення літератури для дітей як мистецького явища). На різних етапах роботи використано елементи міфокрітики та інтертекстуального підходу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українському літературознавстві здійснено комплексне дослідження сучасної

прози для дітей в аспекті екокритики. Окреслено специфіку екокритичних студій у контексті інтердисциплінарних досліджень.

Теоретичне значення дослідження. Основні положення роботи сприяють поглибленню знань про інтердисциплінарні дослідження та екокритику; відкривають нові можливості в апробації екокритичної методології в літературознавстві.

Практичне значення дисертації. Висновки і результати роботи можуть бути використані під час вивчення історії української літератури ХХ – початку ХХІ ст., у процесі підготовки вибіркового курсу, присвячених інтердисциплінарним дослідженням, екокритиці, літературі для дітей. Матеріали дисертації можуть бути використані в роботі вчителя-словесника в навчально-освітніх закладах різного типу.

Особистий внесок здобувача полягає в систематизації значного теоретичного, міждисциплінарного та літературного матеріалу в контексті сучасної українського письменства, а також в апробації методології екокритичних студій на новому літературному матеріалі. Узагальнення та висновки роботи є самостійними.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 7 від 01.02.2021 р.). Основні положення і результати дослідження апробовано в доповідях на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних*: Міжнародна наукова конференція «Олена Пчілка в літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ століття» (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Світязь, 25-27 травня 2019 р.); ХІV Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 12-13 травня 2020 р.); ІІІ Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Суми, 14-15 травня 2020 р.); Міжнародна наукова конференція «Дитинство в часи кризи ХХ–ХХІ ст. у літературі та культурі країн Центральної та Східної Європи» (Варшавський Національний Університет, Варшава, 29 травня 2020 р.); Міжнародна наукова конференція «Аналіз та інтерпретація тексту. Драматургія Лесі Українки» (Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Світязь, 2-4 червня 2020 р.); ХІ Міжнародна науково-практична інтернет-конференція з україністики «Діалог мов – Діалог культур. Україна і світ» (Інститут слов'янської філології Університету Людвіга-Максиміліана, Мюнхен, 29 жовтня - 1 листопада 2020 р.); *всеукраїнських*: VII Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи» (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 7-8 травня 2020 р.); Всеукраїнська наукова онлайн-конференція

«Література для юнацтва: читацькі запити / авторські пріоритети» (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 25 вересня 2020 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано одинадцять наукових статей, із яких п'ять – у фахових виданнях України, одна – у закордонному часописі, п'ять – апробаційного характеру.

Структура й обсяг дисертації визначаються її метою і завданнями. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел (282 найменування). Загальний обсяг дисертації – 224 сторінки, із них 176 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність роботи, з'ясовано її зв'язок із науковими програмами, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет дослідження; представлено методологічну основу дисертації та методи; розкрито наукову новизну роботи, аргументовано її теоретичне та практичне значення; подано інформацію про апробацію результатів дисертації, її структуру та обсяг.

У **першому розділі «Теоретико-методологічна основа»** презентовано специфіку міждисциплінарних досліджень, обґрунтовано методологію дисертаційної роботи, а також простежено основні закономірності розвитку теми природи й екологічних аспектів у літературі для дітей ХХ ст.

У **підрозділі 1.1. «Екокритика в системі міждисциплінарних досліджень»** доведено, що інтердисциплінарні дослідження в сучасному літературознавстві займають важливе місце. Такого типу роботи переважають у гуманітарній сфері. Так, літературознавство активно використовує здобутки психології ще з часів трактату І. Франка «Із секретів поетичної творчості». А психоаналіз З. Фрейда та теорія архетипів К. Г. Юнга стали ґрунтом для розвитку літературознавства у ХХ ст. (С. Балей, А. Халецький, Я. Ярема та ін.). Беззаперечним є також вплив філософських течій на методологію літературознавства. Проблема синтезу мистецтв – ще один плідний напрям інтердисциплінарних досліджень у сучасній науці про літературу. Історія як метанаратив, фікціональна історія та інші підходи також презентують дієвість міждисциплінарних студій, серед яких виділяємо взаємопроникнення гуманітарних та природничих наук.

У вивченні літератури для дітей та юнацтва важливий виховний потенціал художнього слова, тому в педагогічних дослідженнях, зокрема, осмислюються теми природи та екологічних чинників. У цьому контексті завданням літературної науки більше відповідає такий напрям досліджень, як екокритика («зелені студії»). Термін «екокритика» вперше був застосований наприкінці 1970-х роках на симпозіумі Асоціації західної літератури (WLA).

Ч. Глотфелті (Ch. Glotfelty) розглядає екокритику як дослідження стосунків між літературою та довкіллям. К. Кокінос (С. Cocinos) трактує «зелені студії» на перетині етичної критики та педагогіки, досліджуючи зв'язки

між індивідом, суспільством, природою та текстом. Д. Гладвін (D. Gladwin) твердить, що екокритика передбачає широкий спектр інтердисциплінарних методів для вивчення глобальної екологічної кризи в розрізі літератури, культури та навколишнього середовища.

Екокритика відкидає замилювання природою. Її мета на сучасному етапі – створення й реалізація масштабних практичних проєктів. В Україні розвиток екокритики презентують окремі студії Л. Горболіс, А. Олешко, Л. Статкевич, І. Сухенко, М. Ткачука.

У підрозділі 1.2. «Література для дітей: від теми природи до екологічних аспектів» проаналізовано тему природи в літературі для дітей ХХ ст.

Дитячі образи у творах Олени Пчілки, переживаючи очищення душі, постають свідомими носіями ідеї любові до всього живого. Екологічне виховання в осмисленні письменниці є складником патріотичного почуття. Сюжетна поезія авторки «Зайчатко й хлоп'ятко» демонструє любов і повагу до природи, розуміння того, що найвища цінність – життя і все на землі взаємопов'язане. В оповіданні «Сосонка» образ деревця через наскрізний психологічний паралелізм увиразнює долю покинутого хлопчика. У творі «на одну відслону» «Сон-мрія, або Казка зеленого гаю» міфологічні образи доносять думку про шанобливе ставлення до природи. Сон у творі уможливорює взаємозв'язок реального та фантастичного.

Природознавчі казки О. Іваненко мають значний дидактичний і пізнавальний потенціал. Авторка послуговується актуальними ботанічними, зоологічними, географічними відомостями. Персоніфіковані образи рослин, тварин і неживої природи забезпечують органічну єдність із світовідчуттям малих читачів. Для «Лісових казок» О. Іваненко притаманна щаслива розв'язка. Письменниця часто вдається до розмови з читачем («Кисличка»), звертається до чуттєвого досвіду дитини («Цвітарінь»). Проблемно-тематична площина «Лісових казок» О. Іваненко охоплює картини змін пір року, мотив міграції птахів («Кисличка», «Куди літав журавлик»), способи розмноження рослин («Дубок», «Джмелик», «Кисличка», «Кульбабка», «Про зелену ялинку та золоту мандаринку»), численні орнітологічні спостереження («Казка про маленького Піка», «Синичка»), виховання тваринами потомства («Чорноморденький», «Про братика ведмедика») та ін. Важливим концептом у казках О. Іваненко є образ рідного краю («Куди літав журавлик», «Про білочку мандрівницю»).

Проза В. Нестайка – екологічно просвітницька. У казковій формі письменник презентував взаємодію різних видів між собою та довкіллям. Значний пізнавальний потенціал – у розповідях про давні доісторичні праліси («Незвичайні пригоди у лісовій школі»), життя та звички тварин у дикій природі («Пригоди журавлика»), світло як джерело життя («В країні сонячних зайчиків», «В країні місячних зайчиків») та ін.

В. Близнець у творах лірико-емоційно захоплювався кожним елементом світу природи, пропонуючи психологічні спостереження, в яких об'єднано вразливий світ дитини й часто непривабливу правду світу дорослих. Повість

«Звук павутинки» пзасвідчує важливість зачудування природою й дитячу жадобу пізнання. У повісті-казці «Земля світлячків» розгортається алегорична історія про маленьких лісових чоловічків, котрі у запеклій боротьбі протистоять силам зла. У підтексті виразно прочитуємо політичний зміст: вторгнення Магави Першого та його печерних прибулуд – це загарбницька політика Петра І. Привертає увагу малих читачів пізнавальна інформація природничого характеру (спосіб життя й пересування комах, зокрема, різних видів світлячків; їхні ланцюги живлення; розповіді про взаємозв'язки між формою насіння і способами його поширення; альтернативні екологічні джерела енергії). Наповнений любов'ю до природи, твір містить великий життєствердний потенціал.

Розділ другий «Проза Зірки Мензатюк: екологічний вимір жанру та стилю» презентує аналіз різножанрової прози письменниці в аспекті екокритики.

У підрозділі **2.1. «Роль екологічного складника в казковій історії («Арніка»)»** досліджено жанрові різновиди казки про живу воду. В «Арніці» розгортається історія лікарської рослини. Письменниця звертається до мотивів мандрів у пошуках зцілення та випробування. Заради високої мети через самопожертву арніка знайшла живу воду й порятувала маму дівчинки. У творі чіткий поділ на позитивних (гриб-боровик, дівчинка-Анничка, беркут, вітер, баба, що пряде) і негативних (блуд, поганки, павутиння, дід із торбою) персонажів. Мотив виховання поваги до природи увиразнено за допомогою наскрізної персоніфікації.

Трикратність у тексті демонструє фольклорно-міфологічного мислення авторки. Вона поєднує казкове начало (казки про Чугайстра), міфологічні образи (блуд; білі нитки грибниці боровика нагадують нитку Аріадни; образ баби, яка пряде, асоціативно пов'язаний із образом Пряхи, що пряде нитку Долі) та реальні (топоси полонини Цапул, гори Говерли). Важливою у казці є ідея світової гармонії: тільки у взаємодії з усім живим та неживим світом природи можна досягнути певної мети. Композиційний засіб обрамлення – один із способів актуалізації ідеї про високу та красиву мету. Жанрові ознаки твору підтверджують: «Арніка» – різновид казки-легенди.

У підрозділі **2.2. «Екологічний аспект у проблематиці міських казок (збірка «Тисяча парасольок»)»** проаналізовано проблемно-тематичні особливості творів З. Мензатюк.

Сюжет казки «Як автобус мандрував» побудований як розповідь про мандри персоніфікованого образу автобуса з виразною пізнавальною метою. З екологічної точки зору важливими є реальні топоси Коломиї, Прута і вигадані маршрути старого автобуса. Пейзажні замальовки органічно презентують багатство рослинного й тваринного світу Карпат, особливості місцевого рельєфу. У сюжеті літературної казки «Ярмарок» – поширений мотив «хліб від зайчика», заґрунтований у давню українську звичаєвість. Авторка демонструє, що суголосність взаємин у світі тварин і в людському. Диво як елемент пригоди дівчинки рухає сюжет казки «Тисяча парасольок» у незвичному напрямку.

Теми любові та поваги до неї, екологічних взаємодій розкриті через багатоманітний світ живої природи.

У проблематиці казки «Цикламен» переплітаються мотиви любові до живої природи, єдності всього, чарівного перетворення, важливості спільних зусиль. У ній органічно поєднано міфологічний образ домовика, інтертекстуальні зв'язки та природничі знання.

Казка «Три дні старого року» своєрідно акцентує на основній думці збірки: треба вірити в диво – і воно настане. Пізнавально-екологічний аспект казки полягає в розумінні читачем ролі природних об'єктів у нашому житті.

У підрозділі 2.3. «**Особливості реалізації екологічної проблематики в жанрі есе (на матеріалі збірки «Український квітник»)**» доведено: жанрова форма есе збірки «Український квітник» оптимальна для поєднання художньої та науково-популярної частин текстів про природу. Ідейну та композиційну функції виконують християнське потрактування кількісної символіки, а також звернення авторки «Дорогий друже!», яким письменниця спонукає дітей створити свій квітник, обравши роботу до душі. Художній (лірико-емоційний характер першої частини) і науково-популярний (авторський коментар, що містить наукову інформацію з ботаніки, народної медицини та основ екології) дискурси збірки органічно забезпечують пізнавальний ефект.

Екологічний аспект збірки «Український квітник» увиразнюється також за допомогою метафоричного мислення письменниці: трансформації жанру легенди, казкових та міфологічних елементів, українських традицій і звичаїв, де функціонують квіти. Усе це підпорядковане наскрізному авторському задуму наголосити на необхідності збереження природи. Інтертекстуальні взаємодії органічно поєднуються з інтердисциплінарними. Так З. Мензатюк скеровує всіх учасників своїх квіткових розмов до об'єднання літератури та природознавства, гуманітарних знань та екології.

Підрозділ 2.4. «“Зелені Чари”: екологічний аспект крізь призму міфології» містить обґрунтування української фольклорно-міфологічної традиції у збірці З. Мензатюк «Зелені чари». Інтердисциплінарний метод дослідження уможливив аналіз ролі екологічної проблематики: крізь призму легенд, повір'їв та звичаїв доносяться екологічні взаємодії в живому світі української природи, акцентується увага на необхідності його збереження.

У третьому розділі «**Проза Олесея Ільченка в аспекті “зелених студій”**» проаналізовано оповідання серії книг «Історії в малюнках для найменших».

У підрозділі 3.1. «**Етологія та екологія українського світу (оповідання “Де живуть тварини?”)**» наголошено: письменник продемонстрував найменшим читачам важливість любові як почуття, а також відчуття краси й радості через читання. У підтексті промовляють такі проблеми українського села, як віддаленість та очевидна відмінність життя в селі й місті, самотність жінок старшого покоління, щоденна праця (адже домашні тварини потребують постійного догляду). Автор майстерно зобразив екологічні взаємодії між сільським і міським способами життя і людиною у них. Етологічні чинники

українського світу (гостинність, ввічливість), а також непомітні вказівки письменника на правила поведінки та безпеки, популяризація вживання характерних українських загальних і власних назв об'єднані пізнавальною метою. За показною простотою твору «Де живуть тварини?» заховані глибокі етологічний, екологічний літературний, етичний, естетичний, філологічний та інші потенціали.

Підрозділ 3.2. «“Мандрівка Дощинки”: на перетині літератури та природознавства» містить аналіз тексту, написаного на межі художньої дитячої літератури, природознавства та екології. Важливий авторський задум – формування екологічної компетентності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку – реалізовано за допомогою образного сприйняття та переживання почуттів і пригод героїні книжки.

Пізнавальна мета оповідання досягнута за допомогою мотиву подорожі: письменник через персоніфікований образ Дощинки, її художньо змальовані пригоди відтворює шлях води у процесі випаровування, взаємодію біологічних видів. В ілюстрованій історії для найменших читачів органічно поєднано позитивний образ світу, радість від навколосвітньої подорожі, традиційний спосіб викладу. Доступною для дитячого сприйняття є історія навколосвітньої подорожі Дощинки як завзятої мандрівниці.

У творі «Мандрівка Дощинки» письменник наголошує на думці про важливість світу планети, взаємозв'язок усього живого, крихкість життя. Розмаїття топосів, погодніх умов, екзотичність забезпечують зацікавлене сприйняття картин навколосвітньої подорожі Дощинки. Сюжет оповідання увиразнює зустріч Дощинки з антигероєм – хижою акулою. Логічним завершенням навколосвітньої мандрівки краплини дощу є художнє зображення фізичного процесу випаровування – фінального етапу колообігу води в природі. Символічним свідченням повернення мандрівниці Дощинки на хмаринку стала весела пісенька. Однак своїм малим читачам, які полюбили героїню, автор повідомляє, що з хмаринки піде дощ. У такий спосіб О. Ільченко досягає реалізації пізнавальної функції, художні образи та мотиви оповідання підпорядковані популяризації наукових знань.

Підрозділ 3.3. «Вплив літератури для дітей на формування принципів екологічної взаємодії (“У кого ріжки кращі”, “Як коник співати навчився”)» доводить: казкові мотиви творів О. Ільченка популяризують науково обґрунтовані відомості про ланцюги екологічних взаємодій, специфіку природного ландшафту; ілюстрації – важливий складник сприйняття інформації малими читачами. Така рецепція читача-дитини сприяє відкриттю ним різноманітних природних явищ, а також виховує естетичне сприйняття світу й поваги до всього живого.

У четвертому розділі «Екокритика прози Івана Андрусяка» досліджено проблемно-тематичні та жанрово-стильові аспекти творів для дітей.

У підрозділі 4.1. «Віршказки “Зайчикова книжечка”: соціальний вимір екологічних аспектів» проаналізовані твори демонструють

взаємопов'язаність пізнавальних, морально-етичних, виховних, філологічних та інших чинників, об'єднаних соціальним виміром.

Головний герой «Зайчикової книжечки» має виразно антропоморфізовані риси, які формують симпатію малого читача. Персоніфіковані образи лісових тварин соціалізовані (футбол, ринок, город, першOVERесневі квіти, святий Миколай, Різдво, кутя; автор зауважує проблему протиставлення міста й села). Екологічні елементи віршопказок І. Андрусяка сприяють спостереженню за життям і стосунками між різними видами, вихованню поваги до навколишнього світу, емпатії до живого. Вони мають і пізнавальний характер (ланцюг живлення, спосіб життя тварин українського лісу, антропогенний фактор впливу на природу, роль здорового харчування, опис фізичних явищ (сонячний зайчик) та ін.).

У підрозділі **4.2. «Повість-казка “Третій сніг”: екологічний та антиколоніальний дискурси»** запропоновано комплексне бачення проблематики твору. Екологічні аспекти презентовані такими темами, як екологічні взаємодії в лісі, сезонність життя лісових тварин; особлива увага приділена проблемі екологічної поведінки людей. В образі дрозда Марка реалізовано думку про роль спостереження за природою, а також обґрунтована необхідність обґрунтованості експериментів. Зауважено важливе пізнавальне значення для дітей природничої інформації, презентованої в повісті-казці в художніх описах поведінки різних тварин (хижаків, гризунів, птахів) у природі, зокрема, погодних умов, а також спостереження за природою як методу дослідження.

Екологічний дискурс твору увиразнений антиколоніальним. Письменник наголошує на тому, що мова є основоположним чинником у формуванні національної ідентичності. У цьому полягає значущість патріотичних інтенцій автора. Суржик у мовленні сім'ї ведмедів, а також людей, зрусифіковані імена Ігнат, Філіп та Альона – зразки зміненої національної ідентичності. Суржик є як сигналом про небезпеку, своєрідним індикатором загрозованої інакшості.

Антиколоніальний дискурс реалізовано також у категорії Чужого (світ людей, що несе загрозу лісовим мешканцям) та Іншого (ведмедівна Олена, яка втратила зір), у проблемі навчання особливих дітей (ідея лісової школи для незрячих тварин), у потребі усвідомлення того, що кожен складник у розмаїтті світу є самодостатнім.

У підрозділі **4.3. «Екологічні аспекти “Морськосвинського детективу” в контексті жанрово-стильових особливостей»** доведено, що письменник, дотримуючись канонів жанру, адаптованих до дитячого сприйняття, витримав гармонійний баланс авторського гумору, інтертекстуальності та пізнавальної інформації про світ живої природи (екологічні взаємодії, спосіб життя різних видів тварин). Три історії тексту покликані презентувати також гуманну поведінку героїв.

У **Висновках** презентовано узагальнені результати дослідження.

1. Інтердисциплінарні дослідження в сучасному літературознавстві займають важливе місце, розширюючи теоретичну базу науки, методологію та

інструментарій. Інтердисциплінарність у порівняльному літературознавстві забезпечує системний аналіз художньої літератури. Така тенденція сприяє формуванню нових ракурсів досліджень. Беззаперечним є взаємозв'язок літературознавства з філософією (структуралізм, постструктуралізм і т. ін.), психологією (психоаналіз, теорія архетипів), історією (фікціональна історія) та ін. Сьогодні в науці про літературу зближення гуманітарних та природничих наук не всі літературознавці сприймають однозначно. У дослідженнях літератури для дітей та юнацтва часто акцентована увага до теми природи, її екологічних аспектів. У цьому контексті завданням сучасного літературознавства відповідає такий напрям досліджень, як екокритика («зелені студії»), введена Асоціацією західної літератури (WLA) наприкінці 1970-х років.

Функціонують такі визначення екокритики: 1) дослідження взаємозв'язків між літературою та довкіллям (Ч. Глотфелті); 2) як етична критика та педагогіка, що відстежують зв'язки між індивідом, суспільством, природою та текстом (К. Кокінос); 3) широкий спектр інтердисциплінарних методів дослідження літератури та культури для вивчення глобальної екологічної кризи на перетині літератури, культури та навколишнього середовища (літературна та культурна теорія Д. Гладвіна). За Б. Лоуренсом («Майбутнє довкіллевої критики»), перша хвиля екокритицизму була радше природничим письмом, у якому романтизовано дику природу, на другому етапі вже відсутнє трактування природи як фетиша. Я. Маршалл у статті «Нові взаємозв'язки в екокритиці» констатує, що відбувся перехід до третьої хвилі, який характеризується проростанням типово літературних явищ в екологічні та гендерні теорії. С. Словік, один із керівників літературно-екологічної програми в університеті Невади (США), називає третю хвилю літературним вираженням екологічного досвіду через категорії «екокосмополітизм», «коріння космополітизму», «глобальна душа», «транслокальність». На його думку, наприкінці 2012 року почалася «планетарна» хвиля екокритицизму, підтверджена прикладними студіями.

Етапи екокритики відтворюють закономірності її поширення: перший і другий були англофонними, третій – засвідчив появу нових представників, четвертий – вважають міжнародним.

В Україні розвиток екокритики активізувало підручника П. Баррі «Вступ до теорії: літературознавство та культурологія» у 2008 році. У сучасному українському літературознавстві в руслі екокритики працюють Л. Горболіс, А. Олешко, Л. Статкевич, І. Сухенко, М. Ткачук.

2. Тема взаємодії людини і природи – одна з провідних у літературі для дітей ХХ ст. Екологічні аспекти в єдності з морально-етичними та соціальними проблемами осмислюються в образах та ідеях, зрозумілих малим читачам. Проблеми гармонійного співіснування людини та природи, збереження природи для нащадків, хижацького природокористування актуалізуються також і за допомогою фольклорно-міфологічної образності.

У творчості Олени Пчілки екологічні аспекти є складником патріотичного виховання. На матеріалі творів різних жанрів (сюжетна поезія «Зайчатко й хлоп'ятко», оповідання «Сосонка», твір «на одну відслону» «Сонмрія, або Казка зеленого гаю») проаналізовано їхнє пізнавальне значення в осягненні розмаїття світу природи, елементи психологізму, роль фольклорно-міфологічних образів.

Циклу природознавчих казок О. Іваненко «Лісові казки» притаманні такі риси, як дидактичність, щаслива розв'язка як обов'язковий елемент сюжету, розмова з читачем, активізація чуттєвого досвіду дитини. Проблемно-тематичний спектр прози О. Іваненко презентує багатство природничих тем, об'єднаних морально-етичними чинниками (явища природи, зміна пір року, спосіб життя і живлення тварин, морфологічні особливості рослин, щеплення, запилення, взаємодія людини з довкіллям та ін.). Образ рідного краю – важливий концепт у житті героїв і казок, і природничої повісті «Куди літав журавлик».

Простежено, що у другій половині ХХ ст. література для дітей активно розглядала екологічні проблеми. Повісті-казки В. Нестайка «Дивовижні пригоди у Лісовій школі» та «Пригоди журавлика», «В країні сонячних зайчиків», «В країні місячних зайчиків», «Незнайомка з країни Сонячних зайчиків» містять природничу інформацію про взаємодію видів. Казкова чи пригодницька форма сприяють засвоєнню відомостей про світло як джерело життя, біологічний спосіб очищення води, неприпустимість утримання диких птахів у неволі, омелу як рослину-паразит та ін.

Природа у прозі В. Близнеця опoетизована. Через делікатне одкровення, дитяче зачудування світом, здатність побачити неймовірне у звичних речах письменник наголосив на гармонійній єдності людини з природним середовищем. Повість-казка В. Близнеця «Земля світлячків», окрім яскраво вираженого казкового сюжету, має алегоричний характер. У підтексті – політичний, ідеологічний зміст: вторгнення Магави Першого та його печерних прибулуд уособлює загарбницьку політику Петра І. Розмаїття світу комах, селекція, альтернативні екологічні джерела енергії, повага до природних ресурсів – важливі проблемно-тематичні складники твору, об'єднані стрижневим композиційним образом світлячків як носіїв живого вогню як символу перемоги.

3. Сюжет «Арніки» 3. Мензатюк розгортається як варіант казки про живу воду за допомогою мотиву подорожі. Численні випробування й самопожертва заради зцілення, чіткий поділ на позитивних і негативних персонажів, наскрізна персоніфікація, звертання за допомогою до сил природи (вітер, лісовий шум) та тварин (беркут), трикратність як ознака фольклорно-міфологічного мислення – риси твору, що засвідчують органічну єдність казкового начала з міфологічним і реальним. У творі згадуються казка про Чугайстра, образи української та давньогрецької міфології (блуд; білі нитки грибниці боровика нагадують нитку Аріадни; образ баби, яка пряде, асоціативно пов'язаний із образом Пряхи, що пряде нитку Долі). Зразком авторської міфології є пояснення грози (баба пряде

дріт). «Арніка» – зразок казки-легенди, де пояснено, як непомітна рослина стала квіткою з яскравим цвітом. Такі метаморфози зумовлені добрим вчинком, самопожертвою. Історія лікарської рослини покликана донести важливе повідомлення: природу треба поважати, бо вона рятує людину. Екологічні аспекти у творі виконують і пізнавальну роль (ідеї світової гармонії, думки про ідеальні екологічні взаємодії). Міські казки збірки З. Мензатюк «Тисяча парасольок» написані на перетині народознавства («Як автобус мандрував», «Ярмарок»), міфології («Цикламен», «Три дні старого року»), психології («Тисяча парасольок»). У проблематиці цих текстів переважає морально-етичний аспект. Пізнавально-екологічний чинник уможливорює пізнання розмаїття рослинного і тваринного світів, осягнення взаємозв'язку всього на Землі. У казці «Як автобус мандрував» малий читач дізнається про живу й неживу природу українських Карпат, відомості з астрономії; у творі «Ярмарок», побудованому на мотиві «хліб від зайчика», – про страх у житті невеликого гризуна; топос парку в тексті казки «Тисяча парасольок» формує пізнання природи як великого дива; у творі «Цикламен» прочитуємо інформацію про цю рослину; в казці «Три дні старого року» – про лікарські властивості липового цвіту й бузини. Збірка З. Мензатюк «Український квітник» присвячена культурним рослинам українського саду. Жанрова форма есе поєднує художній та науково-популярний (авторський коментар, який містить наукову інформацію з ботаніки, народної медицини та основ екології) стилі. Кожен текст про рослину – це розмова письменниці з квітами. Відзначено хронологічний виклад у квітковому році З. Мензатюк. Екологічний аспект збірки забезпечується метафоричним мисленням письменниці (фольклорно-міфологічні елементи, інтермедіальні зв'язки). Наскрізний авторський задум полягає в утвердженні думки про необхідність збереження природи, зокрема червонокнижних видів рослин.

Збірка З. Мензатюк «Зелені чари» – це суб'єктивно-авторське осягнення природи рідного краю за допомогою екології, народної міфології, історії України, культури, літератури та мистецтва загалом. У ній письменниця актуалізувала проблеми та загрози практично всіх кліматичних зон України, обумовлені втручанням людини (нераціональне ведення сільського господарства, аварія на ЧАЕС, хижацьке винищення рослин та ін.). Екологічні відомості (еволюційні пристосування, поширення, розмноження рослин, їхня харчова цінність; традиції збору та зберігання лікарських рослин та ін.) авторка подає, звертаючись до легенд, міфів, фактів з історії України, розповідей із життя письменників і художників. Відтворений у такий спосіб цілісний світ української природи має виразну патріотичну настанову.

4. Серії книг О. Ільченка «Історії в малюнках для найменших» характеризуються важливим пізнавальним чинником у різних сферах, маркованих екологічними проблемами. Традиційні урбаністичні вподобання О. Ільченка увиразнені широким спектром проблем в оповіданні «Де живуть тварини». За допомогою нового досвіду Лесі, дитини з міста, презентовано етологію та екологію українського світу. Риси характеру українців,

традиційний побут села, спосіб життя домашніх тварин, екологічна свідомість – такі складники пізнавального виміру твору. Лейтмотивом історії є думка про значущість кожної живої істоти. Автор висновує, що великий світ національної ідентичності формується в дитинстві. На перетині літератури та природознавства реалізовано пізнавальні завдання оповідання «Мандрівка Дощинки». Художньо описуючи процес колообігу води в природі, письменник сприяє формуванню екологічної компетентності дітей. Мотив подорожі, організовуючи сюжет твору, дозволяє залучити до нього явища природи, погодні особливості, відтворити різні кліматичні умови, показати багатий світ флори та фауни різних місцевостей.

В оповіданнях «У кого ріжки кращі» та «Як коник співати навчився» О. Ільченко демонструє вплив літератури для дітей з метою формування принципів екологічної взаємодії. Обидва твори мають кільцеву композицію. Автор, поєднуючи класичні та сучасні сюжети, реалізує пізнавальну й дидактичну мети. Екологічний аспект презентовано відтвореними ланцюгами екологічних взаємодій. Багатство живого й неживого світів, неповторність природи і важлива роль кожної живої істоти – такі проблемно-тематичні блоки оповідань. Елементи казковості та пригоди забезпечують дитячу зацікавленість екологічними знаннями, які стануть добрим ґрунтом для екологічної свідомості і природоорієнтованої поведінки.

5. Екологічні аспекти віршказок І. Андрусяка «Зайчикові книжечка» зреалізовані в соціальному вимірі. Мета такого зображення в утвердженні думки про повагу до кожного, його самодостатність, а також гармонійну взаємодію у природі. Так, екологічний дискурс «Зайчикової книжечки» патріотично насажений. Актуальним є і мотив екологічної безпеки, втілений, зокрема, в проблемі антропогенного впливу на природу (автомобілі, сміття, загазоване повітря тощо). Образи лісових мешканців утверджують низку соціальних ідей: важливість колективу, допомога ворогові, традиційна сім'я.

У повісті-казці «Третій сніг» І. Андрусяк поєднує екологічну й антиколоніальну теми. Проблемними й неодноримними є етичні аспекти твору (зло не завжди покаране, а добро не завжди виглядає добрим; чи є злом крадіжка, вчинена з добрими намірами)). Відповідно до жанру казки відбуваються метаморфози у характері негативних персонажів, хоча загалом лихо, заподіяне людьми, залишається непокараним. Визначальними тут є мотиви екологічної поведінки людини, формування емпатії до живого й поваги до довкілля, патріотичних проблем українського буття. Так, алегоричний сірий сон їжачка прочитуємо як попередження про небезпеку; суржик у мовленні ведмедів – своєрідний індикатор загрозливої інакшості. Антиколоніальний характер повісті-казки визначає думка про мову як основу національної ідентичності. Категорія Чужого активізує загрозу лісовим мешканцям, а категорія Іншого презентована в образі скаліченої людьми ведмедівни Олени, котру підтримує вся лісова спільнота. Такі епізоди мають значний виховний потенціал.

У творі І. Андрусяка «Морськосвинський детектив» екологічні аспекти розглянуто в контексті жанрово-стильових особливостей. Три історії твору – «Котяча справа», «Справа Короля-Павука», «Темна справа» – є самостійними пригодами, інтертекстуальні зв'язки між якими покликані зацікавити дітей класичною літературою, а авторський гумор, презентуючи особливості індивідуального стилю письменника, забезпечує доброзичливий клімат. Пізнавальну роль у дитячому сприйнятті виконують відомості з життя живої (взаємодії видів, їхні взаємини з довкіллям; про спосіб життя тварин та їхні харчові звички, про природних ворогів) та неживої (оптичний ефект дзеркала) природи. Подіям та явищам письменник намагається дати наукове чи просто логічне пояснення. В автобіографічних образах тата, що любить котів, та його доньки Стефи презентовано гуманне ставлення до тварин.

Таким чином, дискурс природи в літературі для дітей ХХ ст. демонструє шлях від теми природи до екологічної проблематики. У цьому контексті виховний потенціал художнього слова забезпечує екокритика.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Куманська Ю. «Мандрівка дощинки» Олеся Ільченка: на перетині літератури і природознавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. № 43. Т. 1. Одеса, 2019. С. 36-39.

2. Куманська Ю. Світ українського села в оповіданні Олеся Ільченка «Де живуть тварини?». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство*. 2019. № 50. С. 60-72.

3. Куманська Ю. Твори Олени Пчілки для дітей: екологія душі і природи. *Волинь філологічна: текст і контекст. Олена Пчілка в літературному процесі порубіжжя*. Луцьк, 2019. Вип. 28. С. 157-167.

4. Куманська Ю. «Арніка» Зірки Мензатюк: екологічний складник у казковій історії лікарської рослини. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. № 2. Т. 32 (70). С. 201-206.

5. Куманська Ю. Збірка есе Зірки Мензатюк «Український квітник»: екологічні аспекти. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31 (70). № 1. Т. 3. С. 163-168.

Стаття в іноземному виданні:

6. Kumanska Iuliia. Ecological aspect in the problems of urban fairy tales by Zirka Menzatyuk (based on the collection «A thousand umbrellas»). *KELM*. 2020. № 2 (30). С. 143-152.

Статті та тези доповідей в інших виданнях:

7. Куманська Ю. О. Любов до світу з'являється лише тоді, коли безкінечно полюбиш рідну землю: Зірка Мензатюк та екологічне натхнення. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/653>.

8. Куманська Ю. О. Олесь Ільченко. Людина асфальту, письменник, біолог, географ і... цікавий співрозмовник. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/648>.

9. Куманська Ю. О. Вплив літератури для дітей на формування принципів екологічної взаємодії (на матеріалі оповідання Олесь Ільченка «У кого ріжки найкращі»). *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Суми, 14-15 травня 2020 року) / за ред. О. М. Семеног. Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020 «Baltija Publishiing», 2020. С. 109-115.

10. Куманська Ю. О., Яблонська О. В. Зірка Мензатюк та Олесь Ільченко про роль екологічного складника у творах для дітей. *Матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»* (м. Луцьк, 12-13 травня 2020 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 172-174.

11. Куманська (Смаль) Ю. Нестайкова екологія: екологічні мотиви в творчості Всеволода Нестайка. *Дивосвіт Нестайових пригод: до 90-річчя від дня народження: матеріали Всеукраїнського круглого столу для організаторів дитячого читання* / уклад. Т. М. Кузілова. Київ, 2020. С. 75-78.

АНОТАЦІЯ

Куманська Ю. О. Екологічні аспекти сучасної літератури для дітей (на матеріалі прози З. Мензатюк, О. Ільченка, І. Андрусяка). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України. – Тернопіль, 2021.

Дисертація є першим ґрунтовним дослідженням екологічних аспектів сучасної літератури для дітей. На матеріалі прози З. Мензатюк, О. Ільченка, І. Андрусяка доведено ефективність екокритики. Простежено роль інтердисциплінарних досліджень у сучасному літературознавстві, зокрема проаналізовано становлення та розвиток екокритики («зелених студій») як аналізу літератури та культури в аспекті екологічних взаємодій. У творах Олени Пчілки, О. Іваненко, В. Нестайка, В. Близнеця простежена тема взаємодії людини і природи – одна з провідних у літературі для дітей ХХ ст. Досліджено, що сюжет «Арніки» З. Мензатюк розгортається як варіант казки про живу воду за допомогою мотиву подорожі. Для проблематики міських казок «Тисяча парасольок» характерне поєднання морально-етичних, пізнавально-екологічних і міфологічних аспектів. Екологічна складова жанру есе у збірках «Український квітник» та «Зелені чари» полягає в ідеї про збереження природи, зокрема червонокнижних видів рослин. В оповіданні О. Ільченка «Де живуть тварини» в художній формі презентовано етологію та екологію українського світу. Твір «Мандрівка Дощинки» проаналізовано на перетині літератури та природознавства. В оповіданнях «У кого ріжки кращі» та «Як коник співати

навчився» продемонстровано вплив літератури для дітей на формування принципів екологічної взаємодії. Доведено, що екологічні аспекти віршоказок І. Андрусяка «Зайчикові книжечка» зреалізовано в соціальному вимірі. У повісті-казці «Третій сніг» екологічна тема переплітається з антиколоніальною. Екологічні аспекти у творі «Морськосвинський детектив» розглянуто в контексті жанрово-стильових особливостей.

Ключові слова: література для дітей, сучасний літературний процес, міждисциплінарність, екокритика («зелені студії»), казка, віршоказки, есе, історії в малюнках для найменших, детектив.

SUMMARY

Kumanska I. O. Ecological aspects of modern literature for children (based on prose of Z. Menzatiuk, O. Ilchenko, I. Andrusiak). – Manuscript.

Thesis for a Ph. D. academic degree, specialization 10.01.01 – Ukrainian literature. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk, Ministry of Science and Education of Ukraine. – Ternopil, 2021.

This thesis is the first comprehensive research on ecological aspects in modern literature for children. Efficiency of ecocriticism is proved using prose of Z. Menzatiuk, O. Ilchenko, I. Andrusiak.

Role of the interdisciplinary research in modern literary studies is displayed. In particular, emerging and development of ecocriticism (“green studies”) as an analysis of literature and culture in the context of ecological interactions was explored. Four waves of ecocriticism are traced: from English writings about nature to development of modern international applied studies (B. Lawrence, Jan Marshall, S. Slovic and others).

Sporadic attention to ecocriticism in modern Ukrainian literary studies is singled out.

It is traced that man-nature interaction is one of the leading themes in the children literature in 20th century. In works of Olena Pchilka ecological aspects are part of patriotic education. Problems raised in prose of O. Ivanenko deal with multiple nature subjects that are united by moral and ethical factors. Novel fairy tales of V. Nestaiko have plenty of natural information about cooperation of species with each other and with environment. Nature in prose of V. Blyznets is poetical, lyrical, full of delicate insights, childish wondering at the world of living, ability to see the incredible in common things.

It is investigated that the plot of Z. Menzatiuk’s “Arnika” uses a theme of voyage to unfold as a version of a fairy tale about living water. In this literary work the genre elements of legendary tale, that explains the history of the medicinal plant, are traced. Idea of the world harmony is delivered through the thought of man-nature unity, ideal ecological cooperation.

It is analyzed that range of problems in city tales (collected edition of Z. Menzatiuk “Thousand of umbrellas”) is characterized by combining moral and ethical, research and ecological, as well as mythological aspects. For example, young

reader learns about animate and inanimate nature of Ukrainian Carpathians, about interconnection of everything on the Earth, as well as some notions of astronomy etc.

It is noted, that Z. Menzatiuk's collected edition "Ukrainian flowerbed" is dedicated to cultivated plants of the Ukrainian garden. Genre essay is optimal for combining fiction with popular science. Cross-cutting intention of the author is the necessity of saving nature, especially the plants from Red List.

Literary works from Z. Menzatiuk's collected edition "Green magic" are viewed by the author as subjective coverage of the native country's nature with the help of ecology, folk mythology, Ukrainian history, culture, literature and art in general. Ecological aspect of this edition is also linked to the problems that are raised in the Ukrainian Red List.

It is investigated that in O. Ilchenko's story "Where animals live" ethology and ecology of Ukrainian world are described. Keynote of the story is the idea of importance of every living creature. Behind ostentatious simplicity of this work there is a conclusion that large world of national authenticity is shaped in the childhood.

Cognitive tasks of O. Ilchenko's story "Voyage of the Raindrop" are analyzed on the intersection of literature and natural studies. With his artistic description of the water circuit in nature author facilitates the development of children's ecological competence. Theme of voyage shapes the plot of the story, allows to include descriptions of natural phenomena, weather specifics, to depict different climate conditions, to show rich flora and fauna of various regions.

It is observed that in O. Ilchenko's stories "Who has better horns" and "How grasshopper learned to sing" the author demonstrates influence of literature for children on formation of principles of ecological interaction. Ecological aspect is portrayed by means of reproduced strings of ecological interactions. Young reader observes a huge world of nature on a scale of restricted area of the zoo where local animals reside together with representatives from other climate zones ("Who has better horns"), or in the open space of prairie and groove ("How grasshopper learned to sing").

It is proved that ecological aspects of I. Andrusiak's rhymed tales "The Hair's Book" are described on social dimension. Goal of this is to highlight the idea of respect to every life, its self-sufficiency, well-balanced interactions in nature. Trending theme of ecological safety is represented, among other things, with a problem of human influence on nature.

It is stressed that in I. Andrusiak's novel fairy tale "The third snow" ecology is intertwined with anticolonialism. Determinative motives are: ecological behavior of humans, developing empathy to all living and respect to environment. Anticolonial character of the novel fairy tale is defined by the thought that language is the basis for national identity. Category of Alien is the world of humans that is dangerous for forest inhabitants. Category of Other is introduced with she-bear Olena, crippled by people; understanding her need to be supported is an important step for the consciousness of the forest society.

Ecological aspects in I. Andrusiak's work "Guinea pig detective" are described in context of genre and style specifics. Three stories in this work are separate

adventures, intertextual relations of which should raise interest to classical literature in children. The writer attempts to provide scientific or logical explanation for natural events and phenomena.

Key words: literature for children, contemporary literature process, interdisciplinarity, ecocriticism (“green studies”), fairy tale, rhymed tale, essay, stories in pictures for small kids, detective.

Підписано до друку 10.03.2021 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 51. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).